

2. Vlnění

2.1 Vlnění – zvláštní případ pohybu prostředí

Vlnění je pohyb v soustavě velkého počtu částic navzájem vázaných, kdy částice kmitají kolem svých rovnovážných poloh.

Druhy vlnění:

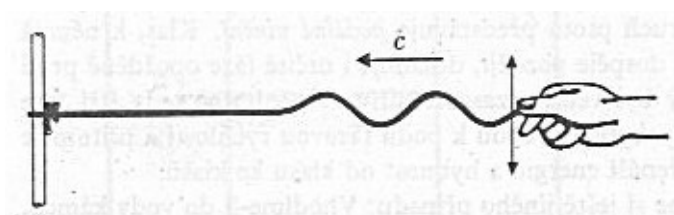
vlnění příčné – kmity částic jsou kolmé na směr šíření (kámen ve vodě)

vlnění podélné – kmity částic jsou ve směru šíření (obilí)

vlnění postupné – každý bod kmitá se stejnou amplitudou, ale s časově zpožděnou fází.

vlnění stojaté – vznikají uzly a kmitny, amplitudy nejsou stejné, v jedné půlvlně kmitají ve fázi.

2.2 Postupné příčné vlnění v řadě bodů

Vyvoláme-li v hadici kmity, rozruch se šíří po hadici, podél ní vzniká vlna. Při stálém vynucování kmitů postupují vlny spojitě.

Jednotlivé body jsou k sobě vázány – kmitání se přenáší od bodu k bodu. Výchytky jsou kolmé k hadici.

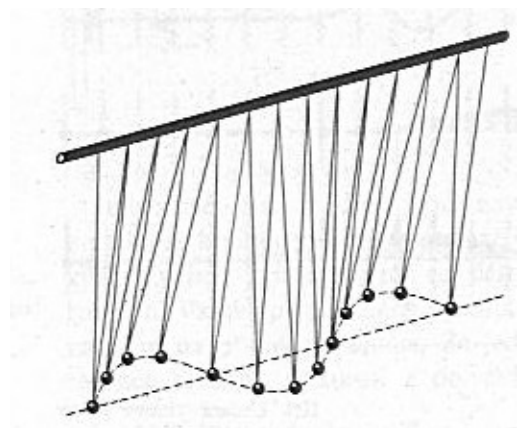
Nechť se rozruch šíří rychlostí c (fázová rychlost). Za periodu T urazí délku

$\lambda = c \cdot T = \frac{c}{f}$, λ - vlnová délka. Dva body vzdálené o λ kmitají se stejnou fází.

Je-li $y = r \cdot \sin \omega t$ výchylka počátečního bodu v čase t , pak bod ve vzdálenosti x od něj kmitá s fázovým rozdílem $\frac{\omega \cdot x}{c}$ vzhledem k počátečnímu bodu řady a jeho okamžitá výchylka je:

$$y = r \cdot \sin \omega \left(t - \frac{x}{c} \right) = r \cdot \sin 2\pi \left(\frac{t}{T} - \frac{x}{\lambda} \right), \text{ kde } \omega = \frac{2 \cdot \pi}{T} \text{ a } \lambda = c \cdot T$$

Machův vlnostroj

2.3 Postupné podélné vlnění v řadě bodů

Výchylky jsou ve směru bodové řady. Okamžité rozložení výchylek při podélném vlnění. Výchylky leží ve směru fázové rychlosti, a proto je značíme x' . Podélné vlnění vyjádříme:

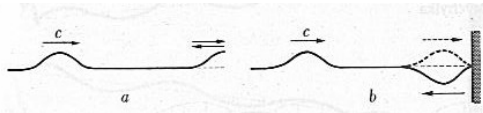
$$x' = r \cdot \sin \omega \left(t - \frac{x}{c} \right) = r \cdot \sin 2\pi \left(\frac{t}{T} - \frac{x}{\lambda} \right),$$

přičemž pro vlnovou délku a fázovou rychlost platí

opět vztah: $\lambda = c \cdot T$.

Postupné podélné vlnění vzniká ve všech prostředích, tedy i v plynech. Vlnový rozruch se v nich šíří vzájemnými nárazy částic prostředí ve směru fázové rychlosti.

2.4 Odraz vlnění v řadě bodů

Dorazí-li vlna na volný konec řady, vrací se vlnění bez změny fáze zpět.

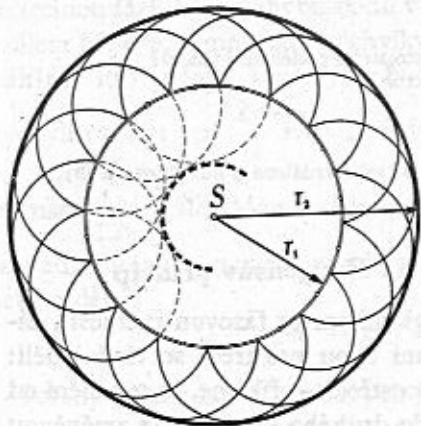
Na pevném konci se odráží s fázovou změnou o λ ($T/2$). Je-li poslední bod řady upevněn, pak při

působení na sousední body řady (i zpětném), neprojeví se akce ale reakce pevného konce.

2.5 Šíření vlnění v prostoru. Huygensův princip

Vlnění postupuje od zdroje všemi směry fázovou rychlostí, která závisí na prostředí. Na rozhraní dvou prostředí nastává:

- 1) odraz – část se vrací do průvodního prostředí.
- 2) lom – část vniká do druhého prostředí se změněnou fázovou rychlostí a mění i směr šíření.
- 3) absorpce, ohyb – část se pohlcuje (absorpce); narazí-li vlnění v prostředí na překážky, kterými neprostopuje, ale které mají rozměry srovnatelné s velikostí vlnové délky, nevzniká za překážkou stín, ale vlnění vniká i za ni.

Každý bod, do něhož vlnění přijde, se stává zdrojem vlnění.

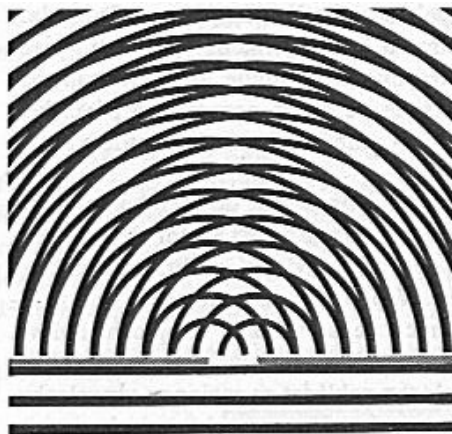
Plocha, obklopující zdroj, na níž se vlnění dostalo za určitou dobu – **vlnoplocha**.

Kolem každého bodu, do něhož vlnění došlo, se vytvoří kulová vlnoplocha – **elementární vlnoplocha**. K určení šíření vlnění stačí znát vlnoplochu v určitém čase, pak okolo každého bodu sestrojíme elementární vlnoplochu a vnější obálka těchto vln je výsledná vlnoplocha v čase t .

Narazí-li vlnění na stěnu s velkým otvorem, dostává se i za ni, ohýbá se v okrajových bodech vlnoplochy.

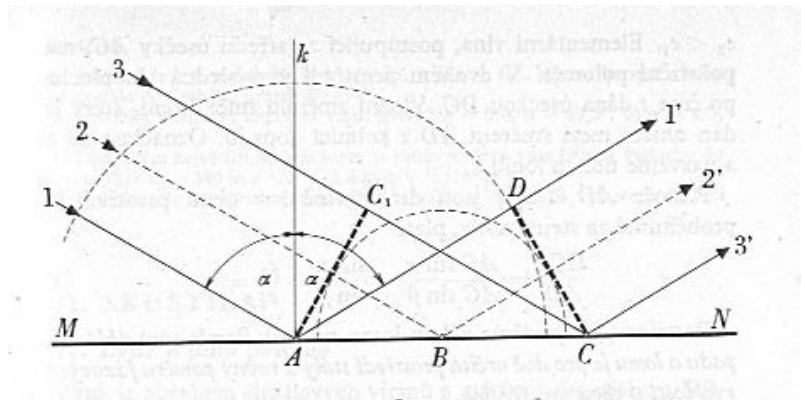
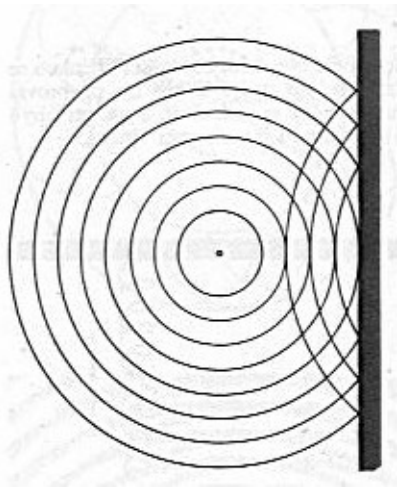
V prostoru před překážkou je intenzita větší než v prostorech za překážkou, tak lze vysvětlit šíření vlnění.

Je-li otvor malý (srovnatelný s vlnovou délkou) existují za ním jen elementární vlnoplochy a vzniká zde ohyb vlnění.

2.6 Odraz a lom rovinné vlny

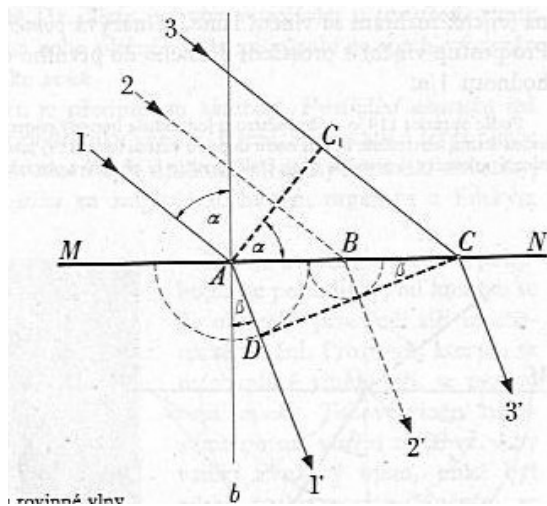
Odraz vlnění

Směr šíření vlny svírá s kolmicí dopadu úhel alfa. Část rovinné vlny je zobrazena úsečkou AC_1 právě dotkla rozhraní v době A. Za čas t , za který se vlnění dostane z bodu C_1 do C , vytvoří se okolo bodu A kulová elementární vlnoplocha o poloměru $AD = CC_1 = c_1 t$ v prvním prostředí.

Vlnění odražené zůstává v rovině dopadu a platí: **úhel odrazu = úhlu dopadu.**

Lom vlnění

Od okamžiku, kdy se vlnoplocha dotkla rozhraní v bodě A, vlnění vstupuje i do druhého prostředí, kde postupuje fázovou rychlostí v_2 . Za čas t , za který vlnění přejde z bodu C_1 vlnoplochy do bodu C, vznikne okolo bodu A elementární vlnoplocha v druhém prostředí poloměru $AD = v_2 t$ ($v_2 < v_1$). Elementární vlna, postupující ze středu úsečky AC, poloviční poloměr. V druhém prostředí je výsledná vlnoplocha po čase t dána úsečkou DC. Vlnění změnilo směr šíření, který je dán úhlem mezi směrem AD a kolmicí dopadu. Označíme ho β a nazveme ho úhlem lomu.

Protože $AD < CC_1$ jsou dráhy vlnění v obou prostředích proběhnuté za stejné doby, platí:

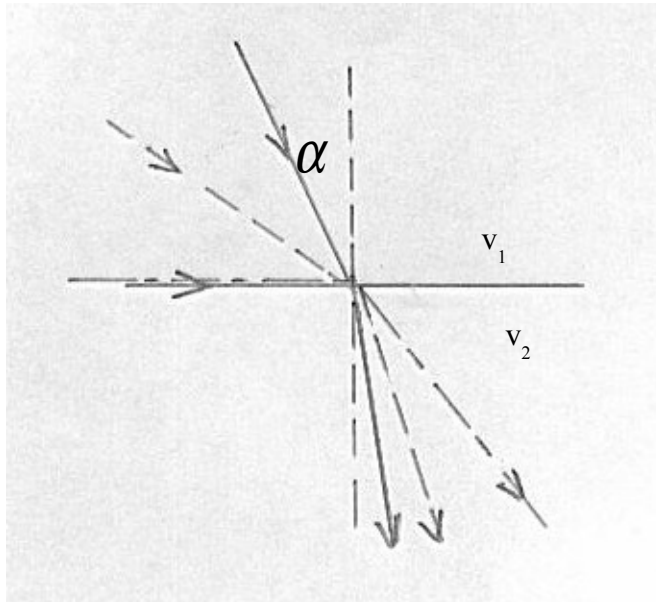
$$\frac{CC_1}{AD} = \frac{AC \sin \alpha}{AC \sin \beta} = \frac{\sin \alpha}{\sin \beta} = \frac{v_1}{v_2} \quad \text{- Zákon lomu vlnění}$$

Zákon lomu vlnění slovně

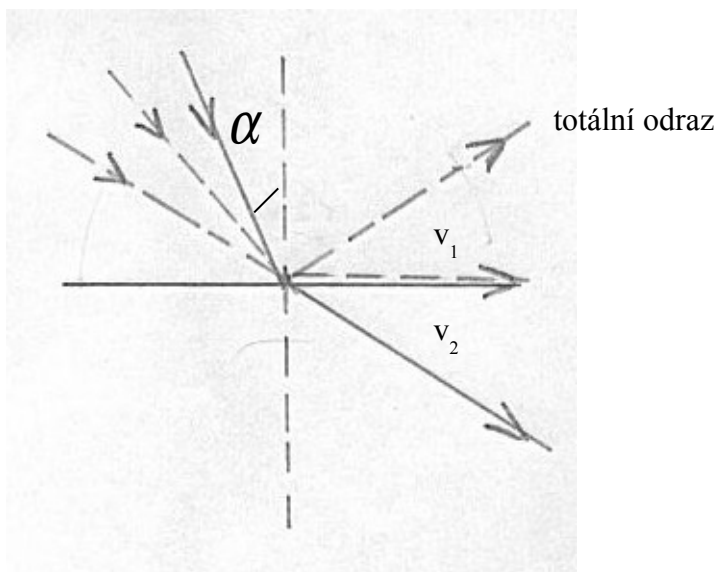
Poměr sínů úhlu dopadu a lomu je pro určité prostředí stálý a rovný poměru fázových rychlostí v obou prostředích. Veličina n je index lomu.

Reálně mohou nastat dvě situace:

- a) je-li $v_1 > v_2$ – lom ke kolmici, úhel alfa je větší než úhel beta

- b) je-li $v_1 < v_2$ – lom od kolmice, úhel alfa je menší než úhel beta

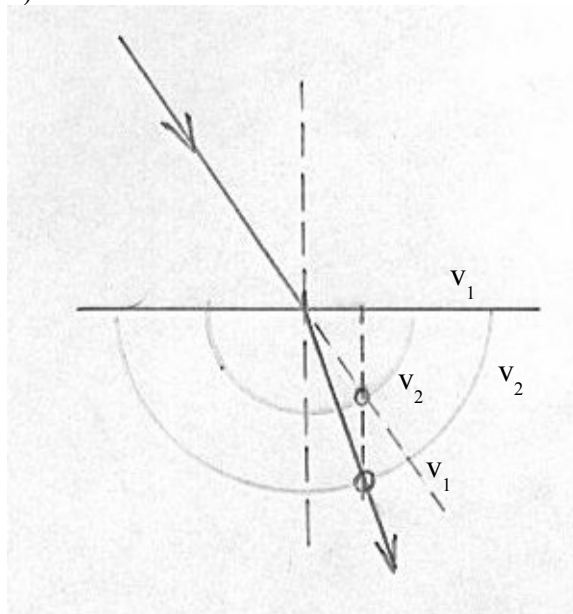

Konstrukci směru lomeného vlnění lze provést metodou tečny nebo kolmice

ukázka:

metoda kolmice

a) ke kolmici

b) od kolmice

